

UNIVERSITATEA „BABEȘ–BOLYAI” CLUJ-NAPOCA

FACULTATEA DE LITERE

ȘCOALA DOCTORALĂ „STUDII DE HUNGAROLOGIE”

TEZĂ DE DOCTORAT

ASPECTELE DE ANTROPOLOGIE VIZUALĂ ALE IMAGINILOR DIN REVISTA
„DOLGOZÓ NŐ” (1945–1989)

Cuvinte cheie: fotografie, presă, femeie, comunism, socialism, antropologie, propagandă

Coordonator științific:

prof. univ. dr. Keszeg Vilmos

Student-doctorand:

Toth-Gödri Iringó

Cluj-Napoca

2024

Rezumat

Această teză doctorală examinează limbajul vizual și materialul fotografic al revistei lunară pentru femei „Dolgozó Nő”, publicată între 1945 și 1989. Numerele revistei, având între 26 și 38 de pagini, conțin mii de lucrări grafice și fotografii. Scopul analizei mele a fost de interpreta și urmări schimbările în imaginea femeilor și idealurile feminine prin analiza conținutului bogat al revistei. Cercetarea mea se concentrează pe reprezentările femeilor, luând în considerare și influențele propagandei.

„Dolgozó Nő” a fost lansată în 1948 ca publicație de propagandă a Uniunii Democratice a Femeilor din România, un forum în limba maghiară care susținea emanciparea femeilor. Deși era portavocea unei organizații naționale, prezența redacției maghiare și a temelor maghiare sugerează că "vocea maghiară" era prezentă în paginile sale. În 1949, revista avea un tiraj de 22.000 de exemplare, un număr semnificativ având în vedere condițiile demografice ale perioadei, iar deja în 1970 avea un tiraj de 120 000 de exemplare.

Cercetarea mea utilizează ca exemple studiul din 1993 al lui Catherine A. Lutz și Jane L. Collins despre „National Geographic”. Ipoteza mea de bază este că materialul fotografic al revistei este relevant pentru examinarea schimbărilor în imaginea femeilor și că particularitățile sistemului politic au influențat conținutul.

Am avut trei obiective principale:

1. Procesarea și analiza detaliată a materialului vizual din revista „Dolgozó Nő”.
2. Urmărirea schimbărilor în imaginea femeilor pe baza datelor cuantificabile, ținând cont de evenimentele politice și schimbările sociale.
3. Formularea unor constatări suplimentare cu privire la limbajul vizual al revistei.

Cercetarea mea contribuie la o înțelegere mai profundă a reprezentării femeilor în acea perioadă și la relevarea rolului revistei „Dolgozó Nő” în contextul politic și social din România. Ipoteza mea este că schimbările politice și sociale au influențat imaginea femeilor transmisă de revistă, ipoteză pe care încerc să o susțin cu date.

Teza începe cu o prezentare detaliată a subiectului, subliniind importanța acestuia și explicând conceptele legate de temă, care se referă adesea la istoria contemporană, știința istorică, alteleori la antropologie, sociologie sau istoria presei. Tot la începutul lucrării, prezint contextul istoric și politic, extrem de relevant pentru cercetarea mea, deoarece forma statală socialistă și comunistă, care s-a îndepărtat semnificativ de modelul ideal, a influențat presa într-un mod specific, modelând idealurile epocii într-o manieră arbitrară și aproape nenaturală.

Subliniez că este foarte importantă cunoașterea detaliată a contextului istoric, și că acest lucru include și faptul esențial că istoricii care studiază perioada dintre 1945 și 1989 fac diferențieri între diferite epoci pe baza particularităților lor politice, sociale, economice și ideologice. Cea mai general acceptată periodizare împarte perioada 1945-1989 în trei unități distincte: prima epocă este era ideologiei staliniste (1944-1953), a doua este perioada crizei ideologice (1953-1965), iar a treia este epoca lui Ceaușescu (1965-1989). Această divizare este, de fapt, legată de schimbările la conducerea țării și a Uniunii Sovietice, și nu neapărat de observarea și interpretarea schimbărilor sociale sau economice interne. În mod similar, perioada asociată cu Nicolae Ceaușescu poate fi împărțită în două etape, marcate de alegerea sa ca președinte pe 28 martie 1974. Însă, pentru perioada 1965-1989, Novák Csaba Zoltán propune o împărțire bazată pe un sistem de gândire mai complex. Astfel, prima perioadă (1965-1974) este epoca tendințelor de destalinizare și liberalizare, anii promisiunilor; a doua perioadă (1975-1984) este epoca intensificării tendințelor naționaliste, influențată de mica revoluție culturală; iar a treia perioadă (1985-1989) este epoca deznodământului, caracterizată de adâncirea crizei politice și economice (din punct de vedere al minorităților, aceasta este caracterizată de dispariția problemei maghiare și apariția românilor vorbitori de maghiară în documentele de partid). În lucrarea mea, am folosit și eu această periodizare ca punct de plecare.

Am dedicat un subcapitol limbajului vizual al perioadei, nu doar ca o unitate introductivă, ci și pentru a sublinia lipsurile semnificative din literatura de specialitate din România în acest domeniu.

Prezentarea detaliată a revistei este, de fapt, o contribuție la istoria presei, în care am prezentat rubricile, editorii, autorii și colaboratorii revistei. „Dolgozó Nő” a fost publicată din 1945 până în noiembrie 1989, iar primele sale numere semănau mai mult cu broșuri de propagandă decât cu reviste ilustrate pentru femei. Acestea nu aveau copertă ilustrată și nici un supliment bogat în ilustrații, accentul fiind pus pe text și pe mesajul său. În 1948, revista a intrat sub jurisdicția și conducerea Uniunii Femeilor Democrate din România (UFDR), ceea ce a însemnat dezvoltarea unei imagini mai conștiente – cum am spune astăzi – cu linii directoare mai stricte și obiective clare de realizat. Prin faptul că era redactată în limba maghiară, revista era unică. Faptul că a supraviețuit alături de omologii săi români, Femeia și Săteanca, până la sfârșitul regimului, se datorează fără îndoială caracterului său propagandistic, care a permis adresarea tuturor femeilor maghiare din Transilvania, un atu important chiar și în perioadele critice ale politicii minorităților.

Am abordat separat problemele „Dolgozó Nő” și propaganda, precum și „Dolgozó Nő” și emanciparea femeilor. Un aspect fascinant al cercetării mele este problema emancipării femeilor și propaganda specific orientată către femei. Așa cum a reieșit deja din cele de mai sus, imaginea femeii promovată prin articolele și imaginile din revista Dolgozó Nő s-a schimbat mult de-a lungul timpului (chiar și idealul feminin). Dolgozó Nő a fost cel mai mult un „avocat” al luptei pentru egalitatea de gen în perioada sa de început, în special în anii '40. Spre sfârșitul anilor '40 și începutul anilor '50, Dolgozó Nő a devenit practic organul de propagandă al Uniunii Femeilor Democrate din România, fiind un portavoce în limba maghiară a luptei pentru emanciparea femeilor. Cu toate acestea, este important de subliniat că, dacă privim întreaga istorie a revistei, această perioadă nu este caracterizată de versuri laudative și editoriale impuse redactorilor, deoarece editorii vremii credeau în ceea ce scriau. De fapt, doar această perioadă are un spirit activist-feminist, dacă ne uităm la texte. Deja la sfârșitul anilor '50, accentul a început să se schimbe treptat: deși articolele principale încă prezentau o anumită muncitoare scoasă în evidență într-o fabrică, o cooperativă agricolă etc., realizările laudau din ce în ce mai mult sistemul și partidul. Sfârșitul anilor '70 și anii '80 reprezintă apogeul estompării caracterului feminist. În anii '80, aproape că îl vedem mai des pe Ceaușescu pe coperti decât portrete feminine sau muncitoare. Articolele principale erau despre fabrici, construcții, uneori fără nicio referință la femei. Desigur, temele eterne pentru femei precum gospodăria, gătitul și moda au fost întotdeauna prezente în

revista, dar este un fapt că trăsăturile inițiale legate de implicarea în viața publică, politică și emancipare au dispărut treptat complet.

Capitolul dedicat istoriei cercetării evidențiază caracterul interdisciplinar al subiectului, incluzând cercetarea limbajului vizual al perioadei, cercetarea produselor de presă și a propagandei, relația dintre epocă și femei, condițiile sociale ale perioadei, precum și problema minorităților maghiare din Transilvania și România. Desigur, tratez și câteva studii care s-au ocupat anterior de revista „Dolgozó Nő”. Secțiunea de istorie a cercetării arată că studiile anterioare pe această temă sunt fragmentate, bazându-se mai mult pe studii de caz decât pe lucrări de sinteză.

Capitolul următor o prezentare metodologică – prezentând metoda analizei conținutului și aplicabilitatea acesteia în cazul subiectului cercetării, precum și predecesoarele cercetării doctorale, adică examinările preliminare ale autorului asupra materialului, care includ analiza copertelor revistei, utilizarea analizei compoziționale și posibilitățile de aplicare a iconografiei și iconologiei. Metodele enumerate sunt completate de interviuri și metoda istoriei orale – aceste interviuri fiind incluse ca transcrieri în anexele lucrării. Capitolul dezvăluie că abordarea mea metodologică a fost în primul rând analiza conținutului, completată de metode calitative.

Partea cea mai importantă a lucrării este aplicarea metodei de analiză a conținutului. În capitolul despre metodologie detaliez istoria, evoluția și posibilele domenii de aplicare ale metodei, subliniind că este o metodă frecvent utilizată în analiza presei datorită volumului mare de material sursă. Am creat varianta metodei pe care o consider cea mai eficientă pentru cercetarea mea, combinând metodologiile lui Klaus Krippendorff și Gillian Rose.

Etapile cercetării care preced analiza conținutului, așa cum au subliniat Krippendorff și Rose, au furnizat informații și cunoștințe preliminare despre subiect, care au fost de ajutor în eșantionare, definirea categoriilor și decodare. Pentru aplicarea metodei de analiză a conținutului,

am ales metoda descrisă de Gillian Rose, care se bazează pe utilizarea fișelor: teza include versiunea digitală a fișelor ca anexă.

Primul pas al analizei a fost definirea eșantionului studiat. Conform logicii explicate anterior, am analizat imaginile din edițiile anilor 1948, 1952, 1957, 1964, 1967, 1971, 1977, 1981, 1987 și 1989 (spre deosebire de examinările anterioare, pentru a doua perioadă nu am lucrat cu 3 serii anuale, alegând doar două, ca și în celelalte, deoarece rezultatele de până acum nu justifică o eșantionare mai mare). După cum am subliniat deja, în ciuda acestei eșantionări sistematice, în faza anterioară a cercetării am constatat că volumul materialului de analizat este prea mare, așa că am aplicat și un al doilea strat. Din fiecare ediție am selectat aleatoriu 5 imagini în care apare și o figură feminină, astfel încât vorbim de aproximativ 60 de imagini pe an (cu excepția unor ani când revista nu a apărut în fiecare lună), adică aproximativ 600 de imagini în total, ceea ce reprezintă un eșantion suficient de mare pentru aplicarea metodei.

Fiecare fișă de imagine conține următoarele date:

- Anul de apariție al revistei, luna apariției, numărul paginii, numărul de ordine

În continuare, am definit categoriile asociate imaginilor, bazându-mă pe cunoștințele preliminare:

1. mediu (de exemplu, acasă, loc de muncă – fabrică, câmp, spital, școală, natură, eveniment)
2. activitate (de exemplu, muncă, distracție, studiu)
3. vârstă (bătrân, tânăr, de vârstă mijlocie)
4. numărul participanților (singur sau mulțime)
5. prezența bărbatului
6. prezența bebelușului/copilului mic
7. prezența simbolurilor legate de sistemul politic (de exemplu, secera, ciocanul, steaua roșie, steagul)
8. privirea către cameră
9. zâmbetul
10. îmbrăcămintea (de exemplu, tradițională, militară, uniformă de muncă, de agrement)

Fiecare dintre categoriile enumerate se referă la elemente și simboluri ușor de identificat și, în timpul colectării datelor, am încercat să mă mențin la un nivel general, adică identificarea unui spital ca mediu este suficientă, fără a încerca să determin dacă este o sală de spital sau un cabinet medical. Aceeași abordare s-a aplicat și activităților, folosind categorii de activități, cum ar fi educația-studiul, munca, distracția. În ceea ce privește vârsta, nu am făcut presupuneri inutile sau speculative, înregistrând datele evidente pe fișe. Numărul participanților este o dată obiectivă, la fel ca și prezența bărbatului în imagine. Nu am fost pe deplin conștient de semnificația acestor date la începutul analizei, dar am sperat că rezultatele numerice vor indica anumite schimbări pozitive sau negative. Am acordat o atenție specială prezenței copilului sau bebelușului pe o imagine, detaliind acest aspect în capitolul tezei dedicat iconografiei și iconologiei, subliniind importanța acestui motiv în contextul istoric și politic al epocii. Prezența simbolurilor și motivelor legate de sistemul politic, partid, socialism și construcția țării a primit, de asemenea, o atenție specială, fiind elemente distincte ale limbajului propagandei, răspândite prin toate mijloacele disponibile – televiziune, radio sau presă scrisă. Privirea către cameră este un aspect adesea foarte expresiv al fotografiilor, pe care l-am inclus în categoriile analizate, deoarece presupunerea mea inițială a fost că utilizarea sau evitarea acesteia poate avea o semnificație în mass-media subordonată conducerii politice și ideologiei. La fel de interesantă este și prezența zâmbetului ca mijloc mimetic, deoarece, așa cum reiese din prezentarea contextului istoric, imaginile epocii prezentau adesea o iluzie, un ideal – care contrasta cu realitatea. Zâmbetul ca element este întotdeauna asociat cu fericirea, idealul, utopicul, perfectul, bunăstarea, astfel prezența sa poate fi revelatoare în ceea ce privește manipularea receptorului prin imagini.

În cursul analizei de conținut, am tras următoarele concluzii:

Prima perioadă (anii studiați: 1948 și 1952) – Categoriile studiate arată o puternică prezență a propagandei, o puternică influență sovietică și urmarea modelelor sovietice, adoptarea simbolurilor sovietice. Liderii sovietici și români și sloganurile tipice ale perioadei sunt toate proeminente. Este izbitor faptul că accentul în această perioadă este pus pe muncă. Este remarcabil faptul că accentul nu se pune pe viața de familie, nu pe rolurile de soție și mamă, ci pe muncă și pe implicarea în viața socială. Fotografiile și portretul femeilor din prima perioadă a revistei sunt

legate de tendințele din țările blocului sovietic, adică este prezentată o femeie muncitoare puternică, acest rol este scos în evidență.

A doua perioadă (anii analizați: 1957 și 1964) – Frapant de mai puțin propagandistică decât prima perioadă. Faptul că și acasă este un cadru foarte important pentru rolul femeii, familia și mediul intim deschizând un nou spațiu în viața personajelor și a femeilor, este un semn al coloritului rolului femeii. De asemenea, încep să apară diverse decoruri inedite, cum ar fi magazinul, spitalul, biblioteca, care sugerează, de asemenea, că gama de activități ale femeilor s-a lărgit.

A treia perioadă (anii studiați: 1967 și 1971) – Această perioadă poartă deja amprenta regimului Ceaușescu, prin apariția în revistă a cuplului Ceaușescu și a mai multor imagini de blocuri de locuințe, care fac referire la construcția marilor cartiere urbane în această perioadă. Se remarcă reducerea numărului de reprezentări ale muncii în fabrică și la câmp față de cele anterioare și chiar a numărului de participări la evenimente politice. În ceea ce privește rolurile femeilor, asistăm acum la o diversificare completă.

Perioada a patra (1977 și 1981) - Perioada a patra arată o continuare sau o intensificare a tendințelor observate în 1971, iar după o a doua și, într-o oarecare măsură, a treia perioadă relativ lipsite de propagandă, se constată o puternică prezență propagandistică sub forma cultului lui Ceaușescu. Cuplul Ceaușescu, secretarul general al partidului și soția sa, apar de mai multe ori, la fel ca și simbolurile asociate partidului.

A cincea epocă (anii de studiu 1987 și 1989) – În această perioadă, chiar și în comparație cu a patra epocă, propaganda și cultul personalității s-au intensificat în mod remarcabil. În cea de-a cincea epocă, gestul de a zâmbi și de a privi aparatul de fotografiat este izbitor de dominant, ceea ce se datorează, de asemenea, intensificării propagandei, deoarece în aceste imagini personajele zâmbesc și privesc aparatul de fotografiat în timpul activităților cotidiene, în principal în timpul muncii, astfel încât, s-ar putea spune, un fel de veselie nefirească se manifestă în aceste gesturi. Mama, soția și femeia care muncește sunt toate reprezentate și există o gamă foarte largă de locuri de muncă, de la munca de birou la munca în fabrică și la munca în laborator, toate acestea părând a fi disponibile pentru femei.

M-am ocupat și de problema anonimității, deoarece atât socialismul, cât și comunismul aveau ca pilon de bază subordonarea individului în fața colectivității. Deși în anii 1940 și 1950 era frecventă prezentarea muncitorilor fruntași ca exemple de urmat, și în întreaga perioadă găsim povești personale sau prezentarea unor povești de succes, de fapt, protagonistul nu este individul, și mesajul nu este laudativ pentru individ. Aceste persoane sunt „unii dintre noi”, părți ale „masei” populare, povestea lor putând fi a oricui și a tuturor. Chiar și cu publicarea numelor, ele rămân anonime: cititorul din Cristuru Secuiesc nu are idee cine este Irén Kádár din Arad. Ea este o camaradă, o colegă de muncă, o tovarășă. Pe de altă parte, este important de menționat că epoca avea eroii săi, dintre care cea mai proeminentă era Elena Ceaușescu, și trebuie menționate, de asemenea, persoanele Ana Pauker și Nadia Comăneci. Mă ocup în detaliu de aparițiile celor trei femei în revista „Dolgozó Nő”.

Pe de altă parte am realizat interviuri cu mai mulți colaboratori ai revistei, precum și cu jurnaliști și redactori care au lucrat la alte ziare naționale sau județene în perioada analizată, astfel încât cunoștințele și metodele lor de lucru ar putea fi utile pentru cercetarea mea. Interviurile au fost realizate între 2015 și 2023, fie personal, fie telefonic, toate în limba maghiară. În majoritatea cazurilor, am realizat doar note scrise în urma discuțiilor, dar există și interviuri pentru care am făcut înregistrări audio, transcrierea exactă a acestora fiind inclusă în anexă.

Interviurile nu oferă ajutor direct în analiza și interpretarea imaginilor, ci în înțelegerea epocii și a presei din acea perioadă. Trebuie subliniat că, deși am abordat subiecții interviurilor pentru colectarea de date, în cele mai multe cazuri discuțiile au fost destul de informale și adesea s-au îndepărtat semnificativ de punctul lor de plecare și de tema originală, de la Dolgozó Nő și metodele jurnalistice și editoriale ale vremii. Vârsta intervievaților la momentul discuțiilor era în general între 80 și 95 de ani, ceea ce a contribuit, de asemenea, la fragmentarea conversațiilor. Având în vedere vârsta subiecților, nu am urmărit în mod prioritar colectarea de date exacte sau date specifice, ci am dorit să obțin o imagine generală, personală, prin intermediul interviurilor. Desigur, iată traducerea în limba română:

Discuțiile au evidențiat în principal mecanismele cenzurii și viața redacțională, dar au dezvăluit multe și despre atitudinea editorilor: de cele mai multe ori, deși erau critici față de sistem, aveau o atitudine pozitivă față de munca lor, crezând că revista Dolgozó Nő avea o misiune pe care

a îndeplinit-o și realizat-o. Trebuie subliniat că metoda interviurilor diferă radical de metodele cantitative ale analizei de conținut și ale analizei compoziționale, dar consider că pentru a forma o imagine completă este necesară combinarea metodelor. Se poate spune că interviurile cu editorii, fotografi și colaboratorii încă în viață au însemnat, de fapt, aplicarea metodei istoriei orale.

Așa cum subliniez în concluzii, cercetarea mea demonstrează că, în studiul sistemelor politice din secolul al XX-lea, materialul vizual este la fel de important ca și materialele textuale, deoarece mesajele vizuale contribuie la înțelegerea propagandei și mesajelor politice ale epocii. Pe baza rezultatelor, analiza conținutului s-a dovedit eficientă, iar analiza limbajului vizual poate constitui un punct de plecare pentru cercetări viitoare.

Am formulat trei obiective fundamentale: procesarea materialului, urmărirea schimbărilor în imaginea femeilor și formularea constatărilor privind limbajul vizual. În procesul de prelucrare a materialului, am creat tabele de categorii care pot fi utile și pentru cercetările viitoare. Pentru a urmări schimbările în imaginea femeilor, a fost esențială înțelegerea detaliată a contextului social și istoric. În analiza limbajului vizual, am evidențiat caracteristicile propagandei epocii și apariția problemelor minorităților în revistă.

Ipoteza mea de bază, conform căreia imaginile revistei reflectă schimbările politice și sociale ale perioadei, a fost confirmată. În cele cinci perioade examinate, se observă schimbări semnificative, de exemplu, apariția modelelor sovietice, influența dictaturii lui Ceaușescu și înăsprirea politicii minorităților.

Cercetarea mea deschide noi posibilități pentru examinarea revistei „Dolgozó Nó” și a presei perioadei. Utilizarea ulterioară a datelor din analiza conținutului și cercetarea detaliată a limbajului vizual sunt la fel de importante. Interviurile și metodele calitative pot oferi informații valoroase despre impactul revistei asupra cititorilor săi.

În final, cercetarea mea subliniază importanța istorică, artistică și sociologică a materialului vizual din „Dolgozó Nó” și evidențiază limbajul vizual și utilizarea simbolurilor specifice

perioadei. Sper ca lucrarea mea să contribuie la o înțelegere mai aprofundată a presei și culturii vizuale ale perioadei și să inspire cercetări viitoare.

Anexele lucrării includ tabelele analizei compoziționale, ilustrațiile și o colecție de texte (interviurile), iar la finalul lucrării se regăsește și prezentarea bibliografiei utilizate.